

(1) משנה. מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. במוצאי יום טוב הראשון של חג ירדו לעזרת נשים ומתקנין שם תיקון גדול. מנורות של זהב היו שם, וארבעה ספלים של זהב בראשיהם, וארבעה סולמות לכל אחד ואחד, וארבעה ילדים מפירחי כהונה, ובידיהם כדים של מאה ועשרים לוג שהן מטילין לכל ספל וספל. מבלאי מכנסי כהנים ומהמייניהן, מהן היו מפקיעין, ובהן היו מדליקין. ולא היה חצר בירושלים שאינה מאירה מאור בית השואבה. חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין בפניהם {עמוד ב} באבוקות של אור שבידיהן, ואומרים לפנייהם דברי שירות ותושבחות, והלויים בכנורות ובנבלים ובמצלות ובחצוצרות ובכל שיר בלא מספר, על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים כנגד חמש עשרה [שיר] המעלות שבתהלים, שעליהן לויים עומדין בכלי שיר ואומרים שירה. ועמדו שני כהנים בשער העליון שיורד מעזרת ישראל לעזרת נשים, ושני חצוצרות בידיהן. קרא הגבר, תקעו והריעו ותקעו. הגיעו למעלה עשירית, תקעו והריעו ותקעו. הגיעו לעזרה תקעו והריעו ותקעו. (הגיעו לקרקע תקעו והריעו ותקעו). היו תוקעין והולכין עד שמגיעין לשער היוצא ממזרח. הגיעו לשער היוצא ממזרח, הפכו פניהן ממזרח למערב ואמרו: אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל ההיכל ופניהם קדמה, ומשתחוים קדמה לשמש, ואנו ליה עניינו. רבי יהודה אומר: היו שונים ואומרים אנו ליה וליה ענינו.

(2) גמרא. תנו רבנן: מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. מי שלא ראה ירושלים בתפארתה לא ראה כרך נחמד מעולם. מי שלא ראה בית המקדש בבנינו לא ראה בנין מפואר מעולם.... במוצאי יום טוב כו'. מאי תיקון גדול? - אמר רבי אלעזר: כמותה ששנינו, חלקה היתה בראשונה והקיפוח גזוטר, והתקינו שיהיו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. תנו רבנן: בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ, והיו באים לידי קלות ראש, התקינו שיהיו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים. ועדיין היו באין לידי קלות ראש. התקינו שיהיו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. היכי עביד הכי? והכתיב (דברי הימים א כח) "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל!" - אמר רב: קרא אשכחו ודרוש, (זכריה יב) {דף נב עמוד א} "וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד". אמרו: והלא דברים קל וחומר. ומה לעתיד לבא - שעוסקין בהספד ואין יצר הרע שולט בהם - אמרה תורה אנשים לבד ונשים לבד, עכשיו שעוסקין בשמחה ויצר הרע שולט בהם - על אחת כמה וכמה. הא הספידא מאי עבידתיה? פליגי בה רבי דוסא ורבנן. חד אמר: על משיח בן יוסף שנהרג, וחד אמר: על יצר הרע שנהרג. בשלמא למאן דאמר על משיח בן יוסף שנהרג - היינו דכתיב (זכריה יב) "והביטו אלי את אשר דקרו וספדו עליו כמספד על היחיד". אלא למאן דאמר על יצר הרע שנהרג - האי הספידא בעי למעבד? שמחה בעי למעבד! אמאי בכו? - כדדרש רבי יהודה: לעתיד לבא מביאו הקדוש ברוך הוא ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים. צדיקים נדמה להם כהר גבוה, ורשעים נדמה להם כחוט השערה. הללו בוכין, והללו בוכין. צדיקין בוכין ואומרים: היאך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה! ורשעים בוכין ואומרים: היאך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה!

(3) רש"י מסכת סוכה דף נא עמוד ב

היכי עביד הכי - שהוסיפו ושינו כלום על בנין שלמה. והכתיב - גבי דוד המלך, כשצוה את שלמה על מדת הבית ובניינו. הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל - כל מלאכת התבנית שהודיעו הקדוש ברוך הוא על ידי גד החוזה ונתן הנביא. קרא אשכחו - שצריך להבדיל אנשים מנשים, ולעשות גדר בישראל שלא יבאו לידי קלקול. וספדה הארץ - בנבואת זכריה, ומתנבא לעתיד שיספדו על משיח בן יוסף שנהרג במלחמת גוג ומגוג, וכתיב משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד שאפילו בשעת הצער צריך להבדיל אנשים מנשים.

חלקה היתה - העזרת נשים בראשונה, ולא היו זיזין יוצאין מן הכתלים. והקיפוח גזוטר - נתנו זיזין בכתלים בולטין מן הכותל סביב סביב, וכל שנה מסדרין שם גזוטרות - לוחין שקורין בלג"ק + (צ"ל פלג"ש) לוחות עץ וקדשים+, כדי שיהיו נשים עומדות שם בשמחת בית השואבה ורואות, וזהו תיקון גדול דקתני מתניתין שמתקנין בכל שנה. מבפנים - בעזרת נשים. מבחוץ - ברחבה של הר הבית ובחיל.

(4) משנה מסכת מידות פרק ב משנה ה

עזרת הנשים היתה אורך מאה ושלישים וחמש על רחב מאה ושלישים וחמש וארבע לשכות היו בארבע מקצעותיה של ארבעים ארבעים אמה ולא היו מקורות... וחלקה היתה בראשונה והקיפה כצורה שהנשים רואות מלמעלן והאנשים מלמטן כדי שלא יהו מעורבין. וחמש עשרה מעלות עולות מתוכה לעזרת ישראל כנגד חמש עשרה מעלות שבתהלים שעליהן הלויים אומרים בשיר לא היו טרוטות אלא מוקפות כחצי גורן עגולה:

(5) רמב"ם, פירוש המשניות, סוכה פרק ה'

במוצאי יו"ט הראשון של חג וכו': תיקון גדול ר"ל גדול התועלת, והוא כי העם היו מתקנים מקום לאנשים ומקום לנשים, ומקום הנשים למעלה ממקום האנשים כדי שלא יסתכלו האנשים בנשים...

(6) רמב"ם, פירוש המשניות, מידות פרק ב'

וענין חלקה: שהיתה פרוצה ואין כותל מקיף לה. וכבר נתבאר בסוף סוכה שבה היתה הכניסה לשמחה בימי החג, ומיראה שלא יתערבו הנשים בין האנשים, הקיפו אותה בשקופין אטומים ועשו בהם כמין מעלות כדי שיביטו מהן הנשים בשעת כניסת ישראל לשמחת בית השואבה...

(7) רמב"ם, משנה תורה, הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ח הלכה יב

אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות היתה שם במקדש שמחה יתירה שנאמר (ויקרא כ"ג) ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים, וכיצד היו עושין ערב יום טוב הראשון היו מתקנין במקדש מקום לנשים מלמעלה ולאנשים מלמטה כדי שלא יתערבו אלו עם אלו, ומתחילין לשמוח ממוצאי יום טוב הראשון, וכן בכל יום ויום מימי חולו של מועד מתחילין מאחר שיקריבו תמיד של בין הערבים לשמוח שאר היום עם כל הלילה.

רמב"ם, משנה תורה, הלכות בית הבחירה פרק ה הלכה ט

עזרת הנשים היתה מוקפת גזוזטרא כדי שיהיו הנשים רואות מלמעלן והאנשים מלמטן כדי שלא יהיו מעורבין

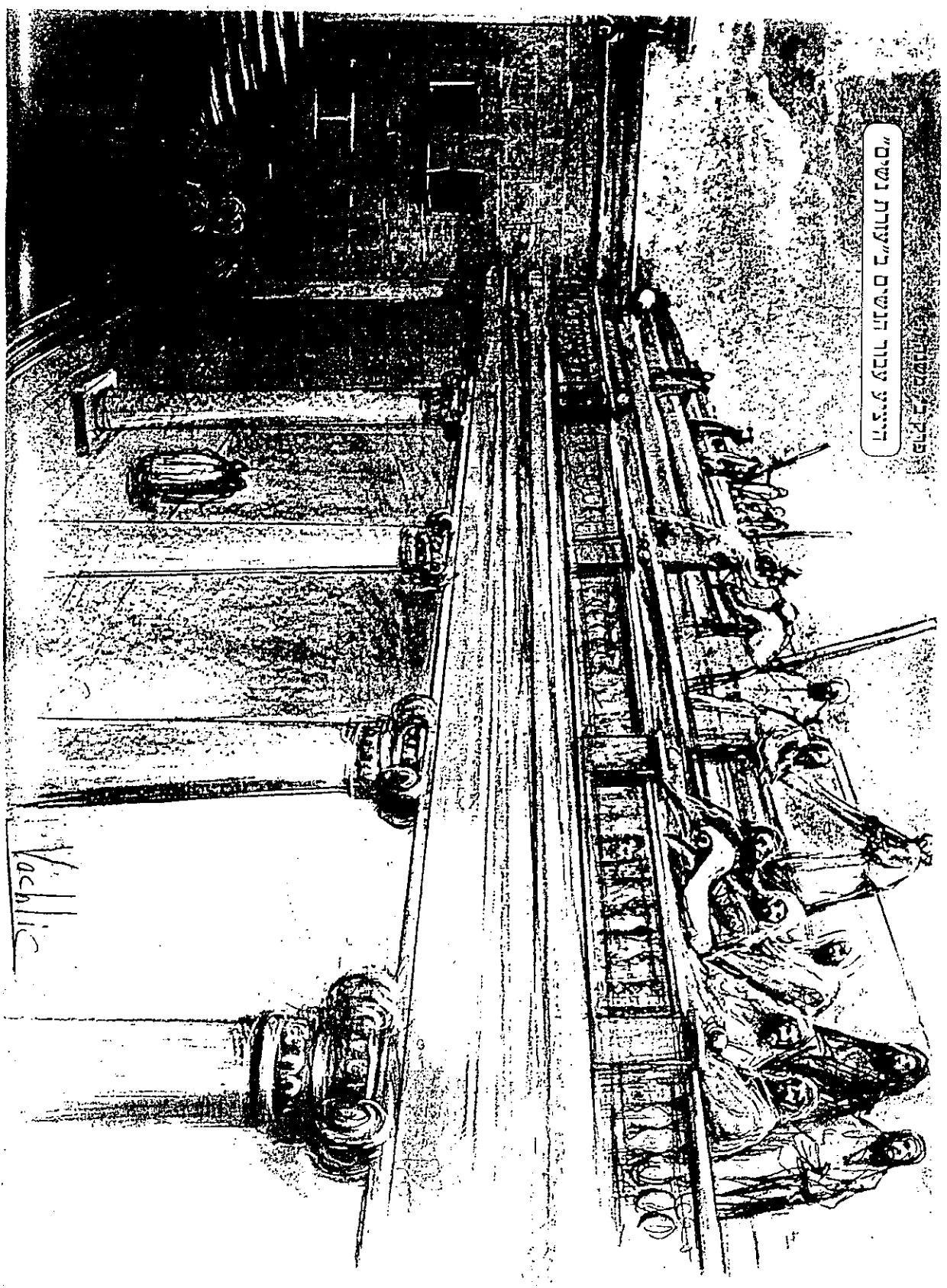
(8) תוספות יו"ט למשנה סוכה פרק ה'

פירש הרמב"ם: כדי שלא יסתכלו אנשים בנשים - והדין עמו. הסתכלות האנשים בנשים מביא לידי קלות ראש..., כל שכן בחצרות בית ה'.

(9) ילקוט שמעוני, תורה, פרשת כי-תצא, רמז תתקלד

ויתד תהיה לך על אזניך .. אמר רבי יוחנן בכל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ובית הכסא דכתיב והיה מחניך וגו' ולא יראה בך ערות דבר, תנא דבי אליהו לא יעמוד בתוך הבקעה ויתפלל בדרך עו"א, לא יעמוד ברשות הרבים ויתפלל מפני דעת הבריות, ולא יעמוד בין הנשים ויתפלל מפני דעת הנשים אלא יקדש מחנהו חמשה אמות לכל צד [פירוש זית רענן: שה' עומד באמה החמישית], ואם היה בתוך מחנהו יקדש את כולה שנאמר ה' אלהים מתהלך בקרב מחניך, הא למדנו שיעמוד בצד העץ או בצד האבן או בצד הכותל ויתפלל שנאמר ויסב חזקיהו פניו אל הקיר וגו'...

הייצוג עבור הנשים ב"עזרת נשים"



Yachlic

בענין המחיצה שצריך להיות בביהכ"נ בין אנשים לנשים ושיעור גובהה כ"ב טבת תש"ו. מע"כ ידידי הנכבד מאד הרה"ג מוהר"ר דוד שטערן מנהל ישיבת תורה ודעת.

בהא דשאלנא לבאר ענין המחיצה שצריך להיות בין אנשים לנשים בביהכ"נ וכמה הוא שיעור גובהה אליבא דהלכתא משום שיש מקומות במדינתנו זו שהתחילו לפרוץ בענין המחיצה שבין אנשים לנשים בביהכ"נ שנשאר לנו למקדש מעט ואפשר שאין חשודים שיעברו אדינא אלא מחסרון ידיעת חומר האיסור ולכן רוצה כתר"ה שאבאר מקור הדין וחומר האיסור ושיעור גובה המחוייב.

והנה עצם הדין שאף אם האנשים הם בצד אחד והנשים בצד אחר אסורין הן להיות בלא מחיצה הוא לע"ד דינא דאורייתא. וראיה מסוכה דף נ"א שהקשה בגמ' על הגוזזטרא שעשו בעזרת נשים במוצאי יו"ט הראשון של חג כדי להושיב הנשים מלמעלה והאנשים מלמטה, הכתיב הכל בכתב, שאסור להוסיף שום דבר בבנין הבית ובעזרה ותירץ רב דקרא אשכחו שצריך להבדיל אנשים מנשים כדפרש"י עיי"ש. ופשוט שכוונת התירוץ הוא שלכן הוא כמפורש שצריך לעשות הזיזין והגוזזטרא ולא הוצרך להאמר זה ע"י גז החוזה ונתן הנביא שהודיעו להם ע"פ ה' מלאכת התבנית והוי ג"ז ממילא בכלל הכל בכתב ואם היה זה רק איסור דרבנן לא היה שייך למימר שהוא ממילא בכלל הכל בכתב כיון שא"צ זה מדאורייתא

וכן הוא בירושלמי סוכה פ"ה ה"ב שאמרו ע"ז שעשו התיקון בהוספה על הבנין ממי למדו מדבר תורה עיי"ש אלמא שהוא נקרא דבר תורה. ואף שאינו אלא קרא בדברי קבלה יש למילף שפיר שהרי לא בא הקרא לחדש איסורין שנימא לא ילפינן משם אלא שנאמר בקרא דדברי קבלה שיספידו כדן התורה אנשים לבד ונשים לבד. והוא כמו שלמדנו כמה דינים ממעשיהם של הנביאים והשופטים והמלכים שהוזכרו בקראי דדברי קבלה. ועיין בתוס' זבחים דף ל"ג שמפורש בדבריהם, שבשביל איסור דרבנן היה איסור להוסיף

וממילא חזין מסוגיא דסוכה נ"א/ דאף אם היתה מחיצה אבל כזו שאפשר לבא לידי קלות ראש יש עדין אותו האיסור מדאורייתא, דהא אף בראשונה שהיו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ פרש"י שהנשים היו בעזרת נשים והאנשים היו ברחבה של הר הבית ובחיל, שהיתה מחיצה גדולה ביניהם בדין מחיצה אבל כיון שהוצרכו לעמוד נגד השערים הפתוחים כדי לראות את השמחה ראו שבאו לידי קלות ראש ולא הועילה המחיצה וא"כ היה עדיין אסור מדאורייתא שלכן הותר לעשות הגוזזטרא שמוזה ראה שהוא מדאורייתא כדבארתי. ואין לומר שהאיסור היה מדין יחוד שהוא מדאורייתא שמא יכנס איש לפנים וגם בנשים הרבה כאלו שהיו בשמחת בית השואבה אין לחוש ליחוד ועוד שלא היה שייך יחוד כלל התם דב' המקומות היו פתוחין והולכין דרך שם בכל עת אל מחוץ להר הבית ולחיל ולעזרת נשים ולעזרה וכן מעזרה ולחוץ ועדיף מבית שפתחו פתוח לר"ה. ולכן צריך לומר שהאיסור הוא רק משום קלות ראש, וחשבו מתחלה שמה שבאו לידי קלות ראש היה מחמת שהאנשים הוצרכו לראות דוקא דרך הנשים שהרי שניהם הסתכלו למקום אחד באו לידי קלות ראש, שאף שמצד ההסתכלות עצמה חזינן שלא היתה הקפידא דהא זה ידעו גם מתחלה, וא"כ היה באופן המותר שלא נראו מקומות המכוסים ולא חששו שישתכלו בכוונה ליהנות שזה אסור אף במקומות המגולים ולכן התירו כשלא ידעו שיבאו לידי קלות ראש, אבל כשראו שבאו מזה לידי קלות ראש שהוא להרבות שיחה ביניהם ולנגיעה בידיהם וכדומה, התקינו להחליף שהנשים יהיו מבחוץ אחורי האנשים שבה יש מעלה שאין הכרח שישתכלו בהן עיין בתוס' סנהדרין דף כ'. אבל עדיין באו לידי קלות ראש שכיון שלא היתה מחיצה במקום השערים היה בא הקלות ראש מצד הנשים שראו דרך האנשים ולפיכך אף שלכל דבר הצריך מחיצה הרי הוא מחיצה גמורה מ"מ לענין הבדלת אנשים ונשים אינה כלום שעדיין הם כמעורבין ובאין לקלות ראש. ונתברר שצריכים מדאורייתא לעשות גוזזטרא שיהיו הנשים מלמעלה והאנשים מלמטה שרק אז אינם כמעורבין, וכלשון המשנה במדות והקיפוח כצוצטרא שהנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטן כדי שלא יהיו מעורבין. וכן פסק הרמב"ם פ"ה מביה"ב ה"ט. אלמא שבתחלה אף שהיו מובדלין

בדין מחיצה שמועילה לשאר דברים שצריכין מחיצה לא הועילה לזה ונחשבו כמעורבין ואסור מדאורייתא והוי כמפורש שיעשו גזוזטרא.

היוצא מזה גם בבתי כנסיות שמתקבצין שם אנשים ונשים להתפלל טוב יותר לעשות גזוזטרא שהנשים יהיו למעלה, ואם מאיזה טעם קשה לעשות גזוזטרא צריכים לעשות מחיצה ממש כזו שתמנע מלבוא לידי קלות ראש ולא סגי במה שנחשבה מחיצה לכל דבר כגון בשערים פתוחים כמו שראינו שלא הועילה במקדש והיה אסור מדאורייתא. ולכן לא סגי גם במחיצה של עשרה טפחים מן הקרקע שאינה כלום לענין קלות ראש שהרי יכולים לדבר ולהרבות שיחה עם הנשים בלי שום קושי וליגע בידיהם ואין לך קלות ראש גדולה מזו ונחשבו כמעורבין ממש ואסור מדאורייתא שגרועה היא ממחיצה שהבדילה בין עזרת נשים לחיל במקדש שלא הועילה אף שהיתה יותר ניכר, אלא צריכים לעשות מחיצה גבוהה במדה כזו שלא יבואו לידי קלות ראש.

אבל מסתבר לע"ד שסגי במחיצה גבוהה עד אחר הכתפים, דהרי חזינן שהמחיצה אינה מצד איסור הסתכלות כדכתבתי לעיל שזה הרי ידעו גם מתחלה ומ"מ התיירו ולא חשו לזה. ואף אחר התיקון הגדול לא נזכר שהיתה שם רק גזוזטרא שהיא מקרשים מונחים על הזיזין הבולטים וסתם גזוזטרא אינה במחיצה עיין עירובין דף פ"ז ובתוס' דף פ"ו ובפ"י המשנה להרמב"ם שם ונמצא שנראו הנשים כיון שלא הקיפו את הגזוזטרא במחיצה ולא חשו לזה, ואף שלא נראו להאנשים שעמדו תחת הגזוזטרא מ"מ הרי נראו להאנשים העומדים באמצע.

ואף שהרמב"ם לפירושו למשנה סוכה שם כתב כדי שלא יסתכלו האנשים בנשים עי"ש, בע"כ אין לפרש מצד איסור ההסתכלות כדלעיל וגם שהרי אף כשהן למעלה הן נראות מכיון שלא הוזכר שהיתה מחיצה להגזוזטרא כדלעיל. ודוחק לומר שמכיון שלא נראו אלא להעומדים באמצע ונימא ששם היו רק המרקדים בשמחת בית השואבה שהם היו רק חסידים ואנשי מעשה שלהם אין קפידא בהסתכלות כלרב גידל ברכות דף כ', שהרי לא בכל חסידים ואנשי מעשה מצינו מעלה זו דרב גידל דהא רבנן דרב גידל וכן רבנן דר' אחא בכתובות דף י"ז היו ג"כ חסידים ואנשי מעשה ולא היתה להם מעלה זו. ואדרבה אמר אב"י בסוכה דף נ"ב ובת"כ יותר מכולם ובסוף קידושין מצינו בר"מ ור' טרפון שעוד החמירו על עצמן גם בדברים שאנשים פשוטים לא נחשדו עליהם ולא סמכו על חסידותם ותורתם. וגם ודאי שהיו באמצע גם מהעם הבאים לראות שלא נזכרו בשום מקום שלא הניחו להרואים לעמוד במקום המרקדים.

ומלשון הרמב"ם בפירושו משמע שמקום האנשים לא היה למטה תחת הגזוזטרא שכתב שהיו מתקנים מקום לאנשים ומקום לנשים ומקום הנשים למעלה ממקום האנשים ולא כתב כלשון הרע"ב שהיו מושיבין הנשים מלמעלה והאנשים מלמטה, שהיה משמע תחת הגזוזטרא, אלא משמע שלא היו האנשים למטה מן הנשים אלא מקום האנשים היה למטה על הרצפה ומקום הנשים היה למעלה במקום גבוה וכן משמע גם מלשוננו בפ"ח מלולב הי"ב.

ובזה מובן פירושו במדות פ"ב מ"ה שכתב שהקיפו אותה בשקופין אטומים ועשו בהם כמין מעלות כדי שיביטו מהן הנשים בשעת כניסת ישראל לשמחת בית השואבה עי"ש וכוונתו שלא היו זיזין יוצאין מהכותלים להניח שם גזוזטרא כפרש"י דלפירושו לא היה שם כותל אלא שעשו הגזוזטרא אטומה עד הקרקע ושקופים הוא מלשון השקפה, ונעשו כמעלות לצד העזרה שיעמדו עליהן להביט משם. ונמצא שלא היה כלל מקום תחת הגזוזטרא לא כפרש"י וא"כ נמצא שנראו הנשים לכל האנשים לפירושו של הרמב"ם. ומוכרחין לומר שכוונתו בפירושו לסוכה להסתכלות כזאת שיכולה להביא לידי קלות ראש שהוא רק כשעומדות הנשים למטה בלא מחיצה או אף במחיצה נמוכה שהן כמעורבין. וכתב זה מחמת שסובר שההסתכלות מביאה לקלות ראש כמו שכתב התי"ט ואמנם הסתכלות האנשים בנשים מביאה לידי קלות ראש, אבל עכ"פ רק כשאפשר לבא מזה לקלות ראש שייך לאסור וכשהן למעלה אף בלא מחיצה ולמטה במחיצה גבוהה עד אחר הכתפים שאין שייך לחוש לקלות ראש לא איכפת לן בהסתכלות אף להרמב"ם בפירושו לסוכה. ואף אם נסתפק בכוונתו בפירושו לדינא אין לנו אלא מש"כ הרמב"ם בהלכותיו פ"ה מביה"ב ה"ט שהוא כדי שלא יהיו מעורבין וכן בפ"ח מלולב הי"ב שכתב כדי שלא

יתערבו אלו עם אלו והוא כמו שבארתי שבלא מחיצה גבוהה יחשבו כמעורבבין כיון שבאין מזה לקלות ראש אבל מצד הסתכלות עצמה אין לחוש.

ואין לטעות לפרש בלשון שקופין אטומים שכתב הרמב"ם בפירושו למדות שהיו שם חלונות שקופים אטומים וכמו בחלונות המקדש שפרש"י במנחות דף פ"ו שהיו רחבות מבפנים וצרים מבחוץ וכאן יהיה להיפוך שבאופן זה נאמר שהן רואות ואין נראות כ"כ, ונפרש בפירושו בסוכה שהוא מצד ההסתכלות לבד, שהרי לא אמר שעשו חלונות שקופים אטומים אלא שהקיפו בשקופין אטומים ואין בלשון הזה חלונות כלל, ולכן צריך לפרש כמו שפירשתי.

ולכן במחיצה גבוהה עד אחר הכתפים שמסתבר שאין לבוא לידי קלות ראש יש להתיר. והוא גובה ג' אמות שהן י"ח טפחים כדאיתא בשבת דף צ"ב עיין ברש"י ותוס' שם ובתוס' עירובין דף מ"ח ותוס' ב"ב דף ק'. ואף שלרשב"ם שם שעם הראש הוא ג' אמות יש להקל ב"י טפחים שפחות מ"י ושליש א"א כדי שלא יקשה עליו מהא דשבת שמפורש שם שלכה"פ קרוב ל"ז הו' עד הכתפים, מ"מ יש להצריך י"ח טפחים כתוס' שפי' הרשב"ם תמורה. ואף שנראים הראשים אף ב"י טפחים כשעומדות, לא יבא מזה לידי קלות ראש. והמתמירין להגביה המחיצה עד שלא יתראו גם ראשיהן תבוא עליהן ברכה. ובפרט שהרבה נשים במדינה זו אינן נזהרות בכסוי הראש. אבל לדינא יש להתיר גם בגבוהה רק י"ח טפחים ואם שנמצאות שם גם פרועי ראש כבר הורה זקן בעל ערוך השולחן שבוה"ז שבעוה"ר יש הרבה כמותן מותר להתפלל כנגדן ולכן אין למחות אבל בפחות מ"י טפחים אסור וצריך למחות בכל התוקף כי אף אם היה אסור רק מדרבנן צריך למחות כ"ש שלע"ד הוא מדאורייתא כדהוכחתי לעיל.

והנה יש מקום לומר שרק במקדש היה אסור מדאורייתא משום דין יראה דומקדשי תיראו שאם הוא בקלות ראש אינו ביראה וא"כ בביהכ"נ הוא רק מדרבנן שאסרו גם בהם קלות ראש ולא מהני גם תנאי עיין במגילה דף כ"ח ובש"ע או"ח סי' קנ"א סעי' י"א וכ"ש לקלות ראש של איסור שאין מועיל בה תנאי. אבל בשעת התפלה וכשמזכירין שם שמים ודברי תורה וקדושה מסתבר שהוא דאורייתא שהלא הקדושה שתיקנו בביהכ"נ כתב הר"ן במגילה דף כ"ו שהוא משום שעיקרו עשוי לומר בו דבר שבקדושה עי"ש ואם דברי הקדושה עצמן אין בהם דיני הקדושה לא היה שייך לתקן קדושה על ביהכ"נ בשבילם, ולכן משמע שבעת התפלה הרי הוא בדיני קדושה מדאורייתא ויהיה אסור לנהוג בו קלות ראש בתפלה מדאורייתא. אבל מוכרחין קצת לומר שדין זה הוא מדאורייתא בכל מקום קבוצ' שהרי ההספד שלעתיד שלמדין משם לא מצאנו בו שיהיה במקדש ואם שם לא נאסר מדאורייתא אלא לצניעות בעלמא איך שייך למילף מזה איסור דאורייתא למקדש אלא משמע שהוא איסור בכל מקום שצריכין להקבץ בו אנשים ונשים שאסורין להיות בלא הבדלת מחיצה ביניהם כדי שלא יבואו לידי קלות ראש. אך אולי אף שבהספד יהיה לצניעות בעלמא הוא עכ"פ ראייה שיש בזה ענין קלות ראש שלכן יש לאסור במקדש מדאורייתא משום מצות יראה ויהיה בביהכ"נ מדרבנן ובשעת התפלה דאורייתא אבל יותר מסתבר שהוא מדאורייתא בכ"מ קבוצ'.

ובלא צורך קבוצ' אף במקדש מותר שהרי חנה התפללה סמוך לעלי הכהן וכהא דדחקה ונכנסה בקידושין דף נ"ב ותוספות שם מותרות נשים ליכנס בעזרה גם בלא דוחק עיין שם אף שנמצאים שם הרבה אנשים אבל במקום שצריכין להתקבץ כהא דשמחת בית השואבה וכהא דיתקבצו להספיד לעתיד הרי הוא דין מדאורייתא שצריך מחיצה להבדיל ביניהם. ולפיכך גם בבתי כנסיות שלנו שמתקבצים להתפלל צריך שתהיה מחיצה ודוקא מחיצה כזו שלא יבואו מתוכה לידי קלות ראש, שהוא או בגזוטרם שהנשים למעלה והאנשים למטה אף כשנראות משם או במחיצה גבוהה עד אחר הכתפים שהוא י"ח טפחים.

דידו מוקירו, משה פיינשטיין.

(11) שו"ת אגרות משה חלק או"ח א' סימן מ

בענין איסור הסתכלות בנשים כ"ז מרחשון תשט"ו. מע"כ ידידי הרב הגאון המפורסם בחבוריו צבי חמד מהר"ר צבי הירש פריעדמאן שליט"א.

הנה בדבר אשר הראני מה שכתב כתר"ה בספרו חלקנו בתורתך בס"פ שלח דברים ראויים בדבר איסור הסתכלות בנשים וגם מה שהביא מסי' יערות דבש. הוא ודאי דין ברור ומפורש בכמה דוכתי עכ"פ ודאי איסור להסתכל באשה אפילו במקומות שדרך להיות מגולות כשמתכוין לראותה ועיין בבי"ח או"ח סי' ע"ה סעי' א' וזה איסור בכל מקום אפילו ברחובות אבל לא בשביל זה הוא ענין חיוב המחיצה בבהכ"נ ובכל מקום שמתאספים שמחוייבין לעשות מחיצה בין אנשים לנשים כי בשביל איסור ההסתכלות הוא כמו בכל מקום שהוא דין על האנשים שלא יסתכלו בהן כמו ברחובות ואם יש מי שיעבור ויסתכל בכוונה לראות ליהנות אין אנו אחראין להם וכדהוכחתי בתשובתי בראיות ברורות ואין מה להוסיף. והטעם פשוט דזה לא ניכר לאחרים, ורק בשביל קלות ראש הוא חיוב המחיצה שזה ניכר לאחרים ובאין ממילא גם הם לקלות ראש ולידי הרהור ח"ו שלזה סגי בגובה י"ח טפחים.

אבל ודאי שראוי לבעלי נפש להחמיר לעשות כשאפשר גבוהה יותר מראשיהן ואף כשהן למעלה שלא יתראו וכדכתבתי בתשובתי ואפריון נמטייה לידידי כתר"ה אשר כוונתו היא לשם שמים שרוצה להדפיס ספר בשם כח הקדושה והטהרה להסביר איך שראוי להחמיר כי ודאי רצוננו שיוכשר דרא ויחמירו כראוי לבעלי נפש וליראי ה'. אבל כתר"ה יודע שגם מה שבררתי הדין והשעור להלכה היתה לשם שמים ובי"ה שהיה מזה תועלת גדולה.

ידידו מוקירו, משה פיינשטיין.

(12) שו"ת אגרות משה חלק או"ח א' סימן מא

בענין המחיצה בין אנשים לנשים בהערותיו על תשובתי בזה כ"ח מרחשון תשי"ב. מע"כ ידידי הרב הגאון ר' שמואל טובי' שטערן רב בקענזעס סיטי שליט"א.

מה שמסיק כתר"ה בתשובתו שבזמן שהעזרת נשים היא על רצפה אחת עם של אנשים סגי במחיצה כל דהו כגון ד' טפחים רוחב וי' אורך, לא נראה כלל, אלא עדיין הוא איסור גמור מדאורייתא שזה נחשב מעורבין. .. אלא שצריך לעשות במשך כל מקום ישיבת הנשים מחיצה גבוהה י"ח טפחים, ואם הנשים הן בגובה שעור זה א"צ למחיצה מעצם דין זה אלא מדין מעקה שלא יפלו ...

ומה שרצה כתר"ה לחדש דבשעת התפלה עדיף שאין לחוש כלל לקלות ראש ואין כאן איסור מעורבין זב"ז וא"כ א"צ למחיצה כלל, ועוד יותר שלפ"ז יוכלו לישב ממש מעורבין, הנה ח"ו לומר כן, ושרא ליה מריה לכתר"ה, דהא במקדש אין נכנסין שם אלא ביראה וא"כ לא היו נכנסין שם אלא לצורך מצוה שהוא לעשות בעצמן איזה מצוה או לראות כהנים בעבודתם שג"כ הוא מצוה, עיין ביומא דף ע', ומ"מ היה איסור, חזינן שאין שום קולא במה שעושין אז מצוה, וכ"ש בבית הכנסת שאף בשעת התפלה אין חיוב היראה כ"כ כמו במקדש שמפורש בקרא שיש לחוש לקלות ראש. ואדרבה היה מקום קצת לומר דהאיסור שלא יהיו מעורבין הוא במקדש מצד חיוב היראה שאם הוא באופן שיכולין לבא לידי ק"ר אין זה ביראה, וא"כ יהיה בביהכ"נ רק מדרבנן שאסרו גם בהו ק"ר ולא מהני בזה גם תנאי, ובשעת התפלה ממש אפשר גם לפ"ז הוא מדאורייתא כיון שמזכירין אז שם שמים ודברי תורה וקדושה. אבל מהספד דלעתיד לבא שלמדין משם משמע דהוא איסור מקום שמתקבצין שם לאיזה חיוב להתקבץ ובלא צורך חיוב קבוץ אף במקדש מותר כהא דחנה שהתפללה במקדש אצל עלי והכא /והיכא/ דדחקה ונכנסה בקדושין דף נ"ב, ולתוסי' שם מותרות ליכנס בעזרה.

ותמיהני על כתר"ה שכתב שהנשים היו באות להקריב הפסח דמשמע שסובר כתר"ה שיש חיוב על כל

החבורה להיות בעזרה, והא פשוט שלא היו באות לעזרה בערב הפסח אף לתוסי' שהיו מותרות ליכנס בעזרה, אלא איש מהחבורה הי' שוחט הפסח דסגי אף לכתחלה שיהיה רק אחד מהחבורה ולכן לא הזכירו התוסי' רק מסוטה ונזירה. ולכן נראה שבע"פ היו אסורות משום שלא היה אפשר לעשות מחיצה בעזרה והיה אז חיוב קבוץ דפסח בא בכנופיא. ולמ"ד שיש לעשות חבורה של נשים לבדן אולי עשוי/עשו/ שליח לאיש לשחוט, וגם על אשה יחידה ליכא האיסור, דדין הבדלה שלא יהיו מעורבין הוא ההיפוך מאיסור יחוד שבהרבה אנשים ונשים שנקבצו הוא עיקר האיסור.

ובמקום קבוץ לדברי הרשות ואף בחתונות מסופקני אם יש האיסור זה באופן שליכא חשש יחוד ויותר נוטה שליכא לאיסור זה דהא אשכחן באכילת הפסח שהיו אוכלין האנשים והנשים בבית אחד, והיו שם כמה משפחות שאין לך כל פסח ופסח שלא נמנו עליו יותר מעשרה כדאיתא בפסחים דף ס"ד, ובמדרש רבה איכה איתא תני ר"ח אפילו מ' ואפילו נ', בר קפרא אמר אפילו ק', דלר"ש אין הפסח נאכל בשתי חבורות ואם יעשו מחיצה ביניהם הרי יחשבו כשתי חבורות כדאיתא בפסחים דף פ"ו.... וגם הא דהכלה הופכת פניה שפרש"י ע"מ שארחב"א א"ר יוחנן מפני שהוא בוש לאכול לעיני האנשים ע"י שמסתכלין בה שאין שייך בפני אביה ואחיה אלא בפני אנשים אחרים, א"כ מפורש שלא היה מחיצה ביניהם. אבל בביהכ"נ ובשעת התפלה הוא איסור ברור ומדאורייתא וצריך שתהיה מחיצה של י"ח טפחים ביניהם או שיהיו הנשים למעלה והאנשים למטה כדבארתי....

ידידו, משה פיינשטיין.

(13) שו"ת אגרות משה חלק או"ח א' סימן מב

בדבר מחיצה בין נשים לאנשים בבית הכנסת ובענין הבימה כ"ה תמוז תשט"ו. מע"כ ידידי הר"ר מרדכי קאהן שליט"א.

הנה בדבר מחיצה שבין הנשים לאנשים ודאי מן הראוי כשאפשר טוב לעשות גבוהה שלא יתראו הנשים כלל ובפרט במדינה זו שהרבה נשים הולכות פרועי ראש וגם בזרועות מגולות גם כשהולכות לביהכ"נ ובעוה"ר אין כח למחות בידן. אבל כשאי אפשר כבר בארתי בתשובה שנדפסה זה הרבה שנים שצריכה להיות גבוהה עד אחר הכתפים שהוא לבינוניות ערך ח"י טפחים שזהו השיעור מדין המחיצה וגם אם יהיו בזרועות מגולות לא יתראו. ובדבר השער כיון שהוא שעת הדחק שאין מניחין באופן אחר יש לסמוך על המקילין הרי"ף והרמב"ם שאין השער ערוה לענין ק"ש ודברי תורה. ובזמננו שבעוה"ר רוב הנשים הולכות פרועות ראש אף שהוא באיסור כתב בערוך השלחן סי' ע"ה שאף להאוסרין נמי יש להקל מאחר דעכ"פ הא אין דרכן לכסות, וערוה לאיסור ק"ש ודברי תורה תלוי בדרכן לכסותו ממש ולא שהאיסור מחשיב למקום מכוסה....

מה שרוצים לצרף יריעה מעשה רשת אם נראות בזה זרועות המגולות אינו כלום אבל אם היא יריעה כזו שנראות באופן שאין להכיר יוצאין בזה מצד דין מחיצה אף שהמחיצה נמוכה מאחר שהן בגובה. אבל מאחר שהולכות בזרועות מגולות צריך להוסיף יריעה עד שלא יתראו זרועותיהן, ואם אפשר טוב להוסיף עד שלא יראו גם את השער שלהן, אבל הבתי כנסיות כשיש להם באלקאני אין מקפידין שוב ואיני יודע טעם ובדאי הוא משום שאין יכולין לעשות כלום שלא ישמעו להם, וצריכים יראי ה' להפוך פניהם לצד אחר כשמתפללין....

ידידו. משה פיינשטיין.

(14) שו"ת אגרות משה חלק או"ח א' סימן מג

בענין מחיצה בביהכ"נ בין העז"נ שעשו חלק שלמעלה מזכוכית ערב ר"ה תשט"ז. מע"כ ידידי מהר"ר אפרים אשר הלוי ראטענבערג שליט"א רב בלאס אנדזשעלעס.

בדבר המחיצה שעשה חלק ממנה מזכוכית בערך שליש מלמעלה, הנה יפה כתב כתר"ה שמדין המחיצה ליכא חסרון. אבל מצד אחר שאולי ילכו בלבושי פריצות שנראה בשרן כמו שהן רגילות ללכת בעוה"ר הרבה נשים במדינתנו וא"כ יהיה אסור להתפלל כשפניהן לצד עזרת הנשים להתפלל ולומר דברי תורה, אם לא שתראו להזהיר שיהיו מלובשות בצניעות כשבאות לביהכ"נ וגם לידע שיקיימו האזהרה.

דרך בשערות המגולות שנתפרצו רוב הנשים בעוה"ר אין לאסור לקרות ק"ש כנגדן. אבל אם נראה בשרן במקום שצריך להיות מכוסה אף שהולכות מגולות מצד פריצות יש לאסור מלקרות ק"ש ואמירת ד"ת כנגדן. לכן אם רוצים דוקא בזכוכית יראה כתר"ה להזהיר שיבואו לביהכ"נ מלובשות בצניעות. ואם יארע לפעמים שתבוא אחת מלובשת שלא כראוי ולא יהיה באפשרי למחות בידה יצטרכו להזהר מלהתפלל ולומר ד"ת לצד ההוא, אבל לסמוך ע"ז בקביעות אין יכולין. ושמעתי כי יש זכוכית שרק מצד אחד יכולין לראות וטוב לעשות בזכוכית כזו שהנשים יוכלו לראות והאנשים לא יוכלו לראות. והנני ידידו, משה פיינשטיין.

(A15) שו"ת אגרות משה חלק או"ח א' סימן מד

במקום שפרצו באיסור המחיצה שבין אנשים ונשים ורוצים איזה אנשים להסיתם שישבו מעורבים ממש י"ט סיון תשי"ד. מע"כ ידידי מהר"ר בן ציון לפידות שליט"א רב בדייטאן, אהיא.

בדבר הענין שדבר כתר"ה עמי ע"י הטעלעפאן /הטלפון/ אודות ביהכ"נ אחד שמתפלל שם אנשים ונשים בלא מחיצה ביניהם אבל אינם מעורבין אלא אנשים בצד אחד ונשים בצד אחר ובאו איזה אנשים עם הראבאי שלהם ואמרו להם שכיון שבלא מחיצה נמי אסור לכן רוצים שישבו מעורבין ממש זה אצל זה ונשאל כתר"ה משופטי המדינה אם יש ממש בטענתם.

הנה פשוט שאין ממש בטענתם מאחר דבישיבת מעורבין ממש הוא הרבה יותר חמור מלישב בצד אחר בלא מחיצה, וכשעוברין עברה קלה אסור להסיתם לעבור עברה חמורה. ואדרבה במקום שיושבין מעורבים ממש יש להשפיע עליהם אם אפשר שלכל הפחות ישבו מפורדין בצד אחר כדי שתהיה העברה באופן קל....

(B15) שו"ת אגרות משה חלק או"ח ד' סימן כט

שיעור מחיצה לעזרת נשים בעה"י י"ג טבת תשכ"ו. מע"כ ידידי הנכבד מאד ר' ירחמיאל פרידמאן שליט"א.

הנה בדבר המחיצה אשר רק חמשים אינצעס /אינצ'ים/ גובהה ולמעלה עוד י"ג אינצעס הם חלונות חלונות פתוחות ברוחב י"ג אינצעס, ודאי אין זה מן הנכון להתפלל שם אלא מוכרחין לעשות יריעה פרוסה על כל השטח ואף לעשות הי"ג אינצעס העליונים בקנים סמוכות זל"ז בג' אינצעס ופחות שיש מקילין בזה אין זה לפי רוח חכמים אך שאין מוחין בזה מצד המחלוקת שיש מזה, אבל בביהכ"נ זה מהמתפללים הרבה יראי השי"ת ובני תורה אין להם להקל אף בזה ויעשו יריעה פרוסה על כל השטח בגובה וברוחב. ידידו, משה פיינשטיין.

(16) שו"ת אגרות משה חלק או"ח ג' סימן כג

בענין מחיצה בין ע"נ לאנשים כ"א שבט תשל"א. מע"כ ידידי ש"ב ב"ג הרה"ג מהר"ר פסח זכריה הלוי לוואוויץ שליט"א.

הנה בדבר חיוב המחיצה בין אנשים לנשים בביהכ"נ בארתי בתשובה חאו"ח סימן ל"ט שהוא מדאורייתא, ובארתי שהוא משום דאפשר לבא לידי קלות ראש שהוא להרבות שיחה עם הנשים וגם לבא לידי נגיעה בידיהן ובגופן, שבשביל זה צריך לעשות מחיצה ממש כזו שתמנע מזה, שהוא לכל הפחות מחיצה גבוהה עד הכתפים, והוא לפי המדה לרש"י ותוס' י"ח טפחים ולרשב"ם הוא ערך י"ז טפחים עיי"ש, אבל כפי שחזינן בזמננו שעד הכתפים ברוב נשים הוא פחות, לכן המיקל במחיצה דששים אינטשעס שהם חמשה פוט אין למחות והוא בערך למדת הרשב"ם, שלכן אין פלא שנתקטנו מדות הנשים מעט מכפי שהיה בימיהם. אבל בפחות מחמשה פוט יש למחות....

והנה מרוב דחיקות בע"ב על הרבנים יש בתי כנסיות שהגביהו את רצפת עזרת הנשים לערך פוט ויותר ואין מניחין להגביה את המחיצה, וזה לא טוב לע"ד אף כשהולכות הנשים בצניעות משום שאפשר בקל לבא לידי קלות ראש ברובי שיחה וגם בנגיעות דדמי זה לנשים גבוהות בקומה ואנשים נמוכים מעט מהם, אם לא שיוסיפו על המחיצה חצי פוט, שיהיה מצד האנשים גבוה ס"ו אינטשעס שהם חמשה פוט וחצי ומצד עמידת הנשים נ"ד אינטשעס שהם ארבעה פוט וחצי, שזה יקשה להן לבא לידי קלות ראש. אך מ"מ אני אומר איסור ברור אף אם לא יגביהו המחיצה יותר מהששים אינטשעס שהם חמשה פוט אף שאין דעתי נוחה מזה.

ולכן כאשר נתרצו הבעה"ב לתקן אבל רק כפי הדין המוכרח ולא יותר, והנשים מוכרחות לבא לביהכ"נ בצניעות, רשאים לעשות מחיצה למעלה בזכוכית להשלים עד ששים אינטשעס ולא פחות, ואם יכולין להוריד את רצפת הנשים שיהיה בשוה גם מצדן ששים אינטשעס או להוסיף על המחיצה עד ס"ו הוא טוב. ואם לאו אני אוסר אבל אין דעתי נוחה מזה. וכמובן כל זה כתבתי מעצם חיוב הדין כשיש דוחק מצד הבע"ב, אבל מהראוי להתמיר להגביה המחיצה עד שלא יתראו גם ראשיהן ושתהיה המחיצה מדבר שלא נראו הנשים כדכתבתי בתשובתי שם. והנני ידידו אוהבו, משה פיינשטיין.

(17) שו"ת אגרות משה חלק או"ח ג' סימן כד

בדבר מחיצה בעזרת נשים מע"כ ידידי הרה"ג מהר"ח שאול באלאטניקאו שליט"א, הרב בסו סיטי. יעיין כתר"ה בספרי אגרות משה חלק או"ח סימן ל"ט שבארתי מקור הדין וחומר האיסור, אבל בארתי שסגי במחיצה גבוהה עד אחר הכתפים שהוא לתוספות גובה י"ח טפחים ולרשב"ם קרוב ל"ז טפחים שהוא יותר מששים אינטשעס, אבל מ"מ אמרתי בטעלעפאן /בטלפון/ שיש להקל בששים אינטשעס מאחר שחזינן בדורותינו שנשים בינוניות הוא בחמשה פוט שהם ששים אינטשעס עד אחר הכתפים ואולי כפי שאמרו אחדים הוא בערך נ"ח אינטשעס אבל בפחות מזה אין להקל. אבל באיזה מקומות שמעתי שמצד הדחק של בע"ב הקלו באופן שעשו המחיצה לצד האנשים גבוהה כשיעורה אף כחומר כל י"ח טפחים אבל מצד הנשים עשו רק ארבעה פוט, אבל אין רוח חכמים נוחה מזה דאף שקיימו בזה ענין המחיצה מ"מ הא רובן הולכות שלא בצניעות בזרועות מגולות וגם יותר מזה בעוה"ר, ויהיה ממילא אסור לומר דבר שבקדושה ולהתפלל שהוא נגד ערוה ממש דלכו"ע, אסור, דאף הרי"ף והרמב"ם המקילין בשערות הראש לענין ק"ש ותפלה ודברי תורה ואף לערוך השלחן שאף להאוסרין יש להקל בזה"ז כשרובן בעוה"ר אין מכסות ראשן אף שעברו על איסור דאורייתא, ואני הבאתי ראיה גדולה לדבריו, עיין בספרי שם סימן מ"ב, מ"מ בזרועות מגולות אף אם רוב הנשים פרוצות שלא לכסותן הוא ערוה שאסור להתפלל ולקרא ק"ש וכל דברי תורה כנגדן לכן צריך להשתדל בכל התוקף שתהיה המחיצה משני הצדדים עד אחר הכתפים שהוא כדלעיל. ידידו, משה פיינשטיין.

ב"ה, י"ג בתמוז לסדר מה טובו אהליך תשכ"א, מונטרה כבוד ידידי הרב החכם הנעלה מהר"ח שווארץ נ"י רב בקהילת מונטיווידיאו בפאריז.

קודם כל אבקש סליחתו על איחור תשובתי שנגרמה בשל כמה סיבות שאין כדאי לפורטן. ובטובו יאמר סלחתי.

ובדבר הענין המסובך שגורם לכת"ר צער רב, אני מרגיש בצער, צער רב, מורה ומחנך בשעה שהוא רואה שאנשים יראים, אבל אין להם ידיעה כלשהי בתורת החינוך עומדים נגדו ומתריעים עליו כעל מיפר ברית תורה ומצוות. וודאי שצדק כת"ר שהתפילה בחבורה יש לה כוח מושך גדול וגורם חינוכי חזק, ולא יכחיש זאת אלא מי שענינו סמויות מלראות את העזובה הגדולה השוררת בשטח חינוך הנוער ולבו קשות מלדאוג דאגת העתיד של הנוער היהודי החדש המתרחק ממסורתנו הקדושה והם מסתפקים במועט, במנין המצומצם שלהם ומפקירים כלל ישראל.

אולם - כאן נעשית השאלה מסובכת - לנו יש תורת ההלכה הפסוקה והמקובלה. ראה ברמב"ם הלי' חגיגה פ"ב, ה"ג: כל קטן שיכול לאחוז בידו של אביו ולעלות לירושלים להר הבית, אביו חייב להעלותו ולהראות בו כדי לחנכו במצוות, שנאמר: יראה כל זכורך. ואם היה הקטן חיגר או סומא או חרש אפילו באחת, אינו חייב לחנכו, אעפ"י שהוא ראוי לרפואה, שאילו היה גדול והוא כך, היה פטור, כמו שביארנו. ומקורו גמרא מפורשת בחגיגה דף ו', ע"א: אמר אביי: כל היכא דגדול מיחייב מדאורייתא, קטן נמי מחנכין ליה מדרבנן, כל היכא דגדול פטור מדאורייתא, מדרבנן נמי קטן פטור. הרי שלמדנו חז"ל כלל גדול בהלכות חינוך, שאין לחנך קטן באופנים שאסורים לגדולים. ואף שיש סברא לומר, כיון שהקטנים האלה יהיו חייבים לכשיגדלו, כגון חיגר שעתיד להתפשט בגדלותו, או סומא שעתיד להתפקח בגדלותו, אי"כ יהי מותר לחנכם בקטנותם אף אם הם חיגרים וסומים לפי שעה, מ"מ כיון שאם היו גדולים בשעה זו היו פטורים, מסתלקת מצות חינוך מהם, לפי שאין הקטנים מחוייבים רק במה שגדולים מחוייבים, ומצות חינוך היא רק לנהוג בהם מנהג גדולים ומטעם מצות חינוך הקטנים נחשבים כגדולים. אבל אין לנהוג בהם מנהג מיוחד לשם חינוכם והכשרתם לכשיהיו נעשים גדולים. והשאלה היא איפוא: אם מותר לגדולים לסדר את התפילה בבית הכנסת בסדר שהתקין כת"ר בבית הת"ת, שהאנשים יושבים ופניהם כלפי מזרח והנשים מאחוריהם. שאלה זו נידונה הרבה בשו"ת, וכבר נפסקה הלכה, שמחוייבים לעשות מחיצה המבדלת בין אנשים לבין הנשים. ומקור הדין בסוכה נ"א, ע"ב, שגם במקדש היה כן, עזרת אנשים לחוד ועזרת נשים לחוד. ואין צורך להאריך בזה, כי זה דבר ידוע לכל.

ובשו"ת מהר"מ שיק או"ח סי' ע"ז נשאל מרב אחד שבקהילתו רצו לבטל את המחיצה ולהעמיד במקומה עמודים גבוהים, והפחידו את הרב שבאם לא יתיר להם דבר זה יפתחו את חנויותיהם בשבת ויפרדו לגמרי ממנו. והשיב, שחלילה וחלילה להתיר להם דבר זה ואפילו אם יעמדו במרדס ויפתחו את חנויותיהם בשבת, ועי"ש שציין לדין המובא ביור"ד סי' של"ד סעיף א', שמי שמחויב נידוי מחוייבים לנדונו אפילו אם ע"י כך יצא מן הדת, חלילה.

ובדבר שיעור גובה המחיצה, נולדה מחלוקת באמריקה. הגאון ר' משה פיינשטיין שליט"א, גאון גדול ומובהק בחוראה, פסק שדי אם המחיצה גבוהה י"ח טפחים, למטה מהכתפיים, כדי שלא יבואו האנשים והנשים לדבר זע"ז ולבוא ע"י כך לקלות ראש, ואעפ"י שיכולים להסתכל. מ"מ מותר, והראה לרמב"ם הלי' בית הבחירה פ"ה, ה"ט, שעיקר טעם האיסור שלא להתערב זה בזה. וכנגדו יצא האדמו"ר

מסאטמאר ועמו כל רבני אונגארן ואסרו מחיצה כזו, ופסקו שהמחיצה צריכה להיות גבוהה מעל הראשים, ואף הם הורו על מה שכתב הרמב"ם בפירושו לפ"ה ממס' סוכה, שהאיסור הוא שלא יסתכלו האנשים בנשים. ולי נראים יותר דברי הגאון רמ"פ שליט"א וראיותיו בספרו אגרות משה או"ח הן מכריחות, ובדברים שנכתבו נגדו לא ראיתי אף דבר אחד שיש בו כדי דחיית דבריו. וברור, שמה שכתב הרמב"ם בפירוש המשניות שלא יסתכלו האנשים בנשים. כוונתו, שלא יבואו פריצים להסתכל לשם הנאה. וכן מוכח מלשון הגמרא בסוכה שם /נ"א/: ת"ר, בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים בחוץ והיו באים לידי קלות ראש, התקינו שיהיו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים ועדיין הי' באים לידי קלות ראש התקינו שיהיו נשים יושבים מלמעלה ואנשים מלמטה. היכי עביד הכי, והכתיב: הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל! אמר רב: קרא אשכחו ודרוש. ופירש"י: שצריך להבדיל אנשים מנשים ולעשות גדר בישראל שלא יבואו לידי קלקול. ובמחיצה של י"ח טפחים אי אפשר לבוא לידי קלות ראש, ואין לחוש כי בשעת התפילה יבואו להסתכל לשם הנאה. וברור, שמה שכתב הרמב"ם שלא יסתכלו היינו לשם הנאה, אבל בהבטה בעלמא אין איסור, כמש"כ בהל' איסורי ביאה פכ"א, ה"ב, שאסור להסתכל במתכוין להנאה. ומה שהנשים הולכות פרועות ראש - כבר כתב בספר אגרות משה שיש לסמוך על הרי"ף והרמב"ם שאין השער ערוה לענין ק"ש ותפילה, ומכש"כ בזמננו שרובא דרובא הולכות פרועות ראש וכבר הורגלו בזה ואין השערות בגדר מקומות שדרךן לכסותן, וכ"כ בערוך השולחן. ודבריו ברורים לכל מי שדעתו ישרה ומודה על האמת. וכן יוצא מלשונו של המרדכי ושאר ראשונים. אמנם רבני אונגארן מחמירים מאוד ודורשים שהמחיצה תהי' גבוהה למעלה מראשי הנשים, ועוד מרחיקים ללכת ודורשים שבאם אין בביהכ"נ מחיצה כזו אסור להתפלל שם, ואסור לנשים לבוא ולהתפלל ומוטב שישארו בבתיהם. וודאי שכוונתם לטובה, לשמור על הצניעות כפי שהיתה נהוגה בדורות הקודמים, אבל בזמננו נשתנה המצב ונשתנו הטבעים, והנשים אם תשארנה בבית ולא תבואנה לביהכ"נ תשתכח מהם תורת היהדות לגמרי, ובוודאי שאסור להדיחן ולהרחיקן בגלל חומרא יתירה שאין לה יסוד מוצק בש"ס ופוסקים, וגדולה מזו כתב רבינו החת"ס בתשובותיו, או"ח סי' כ"ג, שאין לחוש למה שכתב בספר המקצועות, שכהן הנכנס בבית שאשה נדה שם לא יברך את ישראל, - הנה כי כן בזמננו אלה שאין שום אדם נזהר מזה, או שנשתנו הטבעים והזמנים והמקומות, או כיון שדשו ב"י רבים, שומר פתאים ה', בין כך ובין כך לעת כזאת אין כאן בית מיחוש והמחמיר אינו אלא מן המתמיהים. ועי' באו"ח סי' פ"ח שאשה נדה אסורה להיכנס לבית הכנסת להתפלל, אבל בימים נוראים מותרות גם נשים נדות לילך לביהכ"נ כי הוא להן עצבון גדול, שהכל מתאספים והן יעמדו מבחוץ. ובזמננו הנשים מקפידות מאוד אם מרחיקים אותן מבתי התפילה, והליכה לתפילה בביהכ"נ היא בזמננו קיום היהדות לנשים ולאמהות. ולכן עצתי לכת"ר לעשות מחיצה גבוהה י"ח טפחים ותבדיל בין הנערים ובין הנערות.

ומה שהנערות מתפללות בקול רם - אין בכך כלום. וכבר התירו גדולי אשכנז ובתוכם הגאון ר' עזריאל הילדסהיימר זצ"ל לאנשים ולנשים לומר ביחד זמירות, משני טעמים: אי תרי קלי לא משתמע; ב' זמירות קודש אין מביאים להרהורי עבירות.

ועצתי, עצת זקן ובעל נסיון, שלא להתעקש נגד היראים אף שהם רק מתי מעט, שבאם היראים ההם יעזבו את הקהילה יוציאו שם רע על קהילתו שהיא קהילה ריפורמית, וסופה של מחלוקת זו תביא לידי הריסת הקהילה, ח"ו.

ידידו המוקירו יחיאל יעקב וויינברג.

(19) *Message to a Rabbinic Convention*

BY RABBI DR. JOSEPH B. SOLOVEITCHIK

I REGRET EXCEEDINGLY my inability to be at this most important conference of our organization. On strict orders of the doctor, I must not engage, for the time being, in public speaking, or even attend public functions. Please accept my heartfelt wishes for very successful and fruitful deliberations and discussions, which should in turn be translated into realities.

I also wish to express to you my deep appreciation of and admiration for your unselfish and untiring efforts in behalf of Torah and traditional Judaism. I know how much you have given to the cause of strengthening the orthodox rabbinate, to solidify its position and to promote its objectives. May the Almighty bestow upon you His infinite blessings and grant you health and fortitude to carry on your good work for many more years. The task is a difficult one; but the harder the mission, the greater is the reward. לטוב צערא אגרא.

The Rabbinical Council of America stands now at the crossroads; and must decide either to assume boldly and courageously the time-honored, by-ages-sanctified role of the traditional rabbinate which traces its history back to Joshua, Moses and Sinai, and thus be ready to fight for an undiluted Halachah which is often not in the vogue; or to deteriorate into a so-called modern rabbinic group of undefined quality and of a confused ideology, vague in its attitudes and undecided as to its policies.

In particular, I wish to call the attention of the Conference to the *mechitzah* problem. I continually receive reports from laymen from all parts of the country, accusing many rabbis of displaying indecisiveness and even cowardice in this matter. They charge them with laxity and indifference, even in cases when the traditionally minded individuals are willing to organize in defense of the principle of segregation. I have the feeling that a well coordinated, aggressive effort on our part may stop, if not reverse even, the trend of Christianization of the synagogue. However, many of our colleagues choose the *derech ketzarah va'aruchah*, the easy way which leads to doom and disaster.

I do hereby reiterate the statement I have made on numerous occasions, both in writing and orally, that a synagogue with a mixed seating arrangement forfeits its sanctity and its Halachic status of *mikdash me'at* [a Sanctuary-in-miniature], and is unfit for prayer and *abodah she-beleb* [the service of the heart]. With full cognizance of the implications of such a Halachic decision, I would still advise every orthodox Jew to forego *tefillah be-tzibbur* [group prayer] even on Rosh Hashanah and Yom Kippur, rather than enter a synagogue with mixed pews, notwithstanding the fact that the officiating rabbi happens to be a graduate of a great and venerable *yeshibah*. No rabbi, however great in scholarship and moral integrity, has the authority to endorse, legalize, or even apologetically explain this basic deviation. Any rabbi or scholar who attempts to sanction the desecrated synagogue, *ipso facto* casts a doubt on his own moral

right to function as a teacher or spiritual leader in the traditional sense of the word. No pretext, excuse, *ad hoc* formula, missionary complex, or unfounded fear of losing our foothold in the Jewish community, can justify the acceptance of the

Christianized synagogue as a bona fide Jewish religious institution.

I know beforehand the reaction to my letter on the part of our apostles of religious "modernism" and "utilitarianism." They will certainly say that since a great majority of the recently constructed synagogues have abandoned separated seating, we must not be out of step with the masses. This type of reasoning could well be employed with regard to other religious precepts, such as the observance of the Sabbath, or the dietary laws. However, we must remember that an ethical or Halachic principle decreed by God is not rendered void by the fact that the people refuse to abide by it. Its cogency and veracity are perennial and independent of compliance on the part of the multitudes. If the ethical norm, *Thou shalt not kill* (Exodus 20:13), has not lost its validity during the days of extermination camps and gas chambers, when millions of people were engaged in ruthless murder, but on the contrary, has been impregnated with deeper meaning and significance, then every Halachic maxim assumes greater import in times of widespread disregard and unconcern. The greater the difficulty, the more biting the ridicule and sarcasm, and the more numerous the opponent—then the holier is the principle, and the more sacred is our duty to defend it. In my opinion, the Halachic dictum, *bishe'ath gezerath ha-malchuth 'afillu mitzvah kallah kegon le-shinuyeh 'arketha de-mesana, yehareg ve'al ya'avor* [at a time of religious persecution through governmental decree, even for a minor custom, such as one involving changing a shoelace, let one suffer death sooner than transgress it] (Sanhedrin 74b), requiring of us a heroic stand in times of adversity, applies not only to political and religious persecution originated by some pagan ruler, but also to situations in which a small number of God-fearing and Torah-loyal people is confronted with a hostile attitude on the part of the majority dominated by a false philosophy.

I call on the convention to make its stand clear on this problem, and to break finally with the policy of evading issues and employing ambiguities and inconsistencies. Matters have gone too far and have reached the state of cynicism, a thing which cannot be tolerated any longer. Let us not try to deceive the American Jewish laity by oral and written protests against deviationist rabbis, while many of our members attempt to emulate them. The American layman is by far more alert and intelligent than we are willing to admit, and we are gradually losing his confidence and trust.

I have perhaps expressed myself in this message a little too forcefully and bluntly. However, since the times of Moses we have known that harsh words are sometimes more expressive of deep sympathy and friendship than soft panegyrics. I realize your problems; I am cognizant of the temptations to which you are exposed; and I also know this should not blind us to our own mistakes. Soul searching, frank admission of errors, and *teshubah* are always in place.

(20) *On Seating and Sanctification (1954)*

BY RABBI DR. JOSEPH B. SOLOVEITCHIK

THIS IS THE QUESTION which has been raised: Lately there has been a great increase in the number of synagogues where men and women sit together. Many of them are attended by Jews who designate themselves as orthodox. Shall Orthodox Judaism then consider such synagogues as an inevitable development, and become reconciled to them? Or must it assume a militant stand against them?

To make absolutely clear my position on this laden question, I would like to relate this incident:

A young man moved into a suburb of Boston, where the only existent synagogue had men and women sitting together. He asked me what he should do on the High Holy Days, *Rosh Hashanah* and *Yom Kippur*; until then, on account of the mixed seating, he had not entered the synagogue; but on the Days of Awe he was very reluctant to remain at home. I answered him that it were better for him to pray at home both *Rosh Hashanah* and *Yom Kippur*, and not cross the threshold of that synagogue. A few days later he telephoned me again: he had met the man who was to sound the *shofar* in that synagogue, and this man had warned him that if he did not come to the synagogue he simply would not hear the *shofar* at all, for the man would not sound the *shofar* again, privately, for his benefit. The young man practically implored me that I grant him permission to enter the edifice, at least for a half hour, that he might hear the *shofar* blasts. I hesitated not for a moment, but directed him to remain at home. It would be better not to hear the *shofar* than to enter a synagogue whose sanctity has been profaned.

My stringent position regarding the mingling of men and women, arises from several reasons.

First of all, such mingling is forbidden according to the *halachah*. In certain instances Biblical law prohibits praying in a synagogue where men and women are seated together. Such a locale has none of the sanctity of a synagogue; any prayers offered there are worthless in the eyes of the Jewish Law.

Secondly, the separation of the sexes in the synagogue derives historically from the Sanctuary, where there were both a Court of Women and a Court of Israelites. In its martyr's history of a thousand years, the people of Israel have never violated this sacred principle. Moreover, when primitive Chris-

tianity arose as a sect in the Holy Land, and began to slowly introduce reforms, one of the innovations which the sect established at once in the externals of synagogue practice, was to have men and women sit together. In many instances mixed seating was the unmistakable sign by which a Jew could recognize that he had found not a place of sanctity for Jews to pray, but rather a prayer-house for a deviating sect; for in those times the Christians had not yet formally differentiated themselves from traditional Jewry. As a secret sect they endeavored to hide their identity, and only through certain definite signs could they be recognized.

It would seem to me that our remembrance of history alone should keep us from imitating today the practice of primitive Christianity almost 1900 years ago.

Thirdly, the entire concept of "family pews" is in contradiction to the Jewish spirit of prayer. Prayer means communion with the Master of the World, and therefore withdrawal from all and everything. During prayer man must feel alone, removed, isolated. He must then regard the Creator as an only Friend, from whom alone he can hope for support and consolation. *Behold, as the eyes of servants look unto the hand of their master, as the eyes of a maiden unto the hand of her mistress; so our eyes look unto the Lord our God, until He be gracious unto us* (Psalms 123:2).

Clearly, the presence of women among men, or of men among women, which often evokes a certain frivolity in the group, either in spirit or in behavior, can contribute little to sanctification or to the deepening of religious feeling; nor can it help instill that mood in which a man must be immersed when he would communicate with the Almighty. *Out of the depths have I called Thee, O Lord* (Psalms 130:1), says the Psalmist. Such a state of being will not be realized amid "family pews."

In my opinion, Orthodoxy must mobilize all its forces and wage an indefatigable battle against the "christianization" (I have no other name for it) of the synagogue—a process which is being accomplished by people who possess no sense of *halachah* and no historical-philosophical concept of the nature of prayer; but they do have the arrogance to wreck principles and traditions which have become hallowed through blood and tears.

And I do not believe this battle will be a lost one.

In the mingled seating of women and men I see no progressive idea which should appeal to the person of culture. The American Jew, though he is ignorant in matters of Jewish law, has a great amount of common sense, and a certain intellectual honesty. I am convinced that if the Jewish public were to be truly enlightened on this matter, it would react quite differently to this reprehensible reform. It would understand that the separation of men and women implies not disrespect or contempt for woman, as the representatives of the half-reformed camp would interpret. On the contrary, it is based on the Jewish sense of modesty, a sense identical with the attitude of reverence for Deity, a sense which the Judaism of Abraham and Sarah has shown toward woman as the mother and builder of the people Israel. When they, the angels, said unto him: *Where is Sarah thy wife?* Abraham simply replied, *Behold, in the tent* (Genesis 18:9).

In practical terms, Orthodoxy has three tasks: (1) to conduct a program of education through the oral and the written word; (2) to morally support those individual laymen and rabbis who often give themselves in self-sacrifice to a battle for the sanctity of the synagogue. Mostly an action for reform will begin with the obstinacy of one despot in the brotherhood or sisterhood. Were the observant Jews well organized, and if they but had a more aggressive attitude, the reform could, in

many instances, be averted. (3) Orthodox organizations should undertake to build synagogues in the suburbs and new communities where Jews are settling. If the various synagogue organizations . . . would concentrate on organizing new synagogues and Jewish communities in America, they could accomplish much.

We have not yet lost the battle, for we have not yet begun to fight. We have but abandoned the synagogue, much as the French abandoned Paris before the Germans fired the very first shot. Even today, however, we can yet defend our positions—if we will but have the determination. We must have the will to give battle, for the synagogue is the center of Jewish communal life in this country. No movement or organization is as strong as the synagogue. When we lose a House of Prayer we lose a strategic position. A right battle for principles is always a worthy and honorable endeavor.

Gird thy sword upon thy thigh . . . prosper, ride on, in behalf of truth (Psalms 45:4-5).

(21) An Open Letter (1956)

BY RABBI DR. JOSEPH B. SOLOVEITCHIK

FIRST, LET ME REITERATE in precise and unequivocal terms my position with regard to the seating arrangement in a house of worship. The separation of the sexes in the synagogue is a basic tenet in our faith. It dates back to the very dawn of our religious Halachic community, and constitutes a Pentateuchic injunction (*'issur de'oraita*) which can never be abandoned by any legislative act on the part of a rabbinic or lay body regardless of its numeric strength or social prominence. What was decreed by God can never be undone by human hand. In my opinion, mingling of the sexes is by far a more flagrant violation of a great principle than installing an organ or praying with bare heads. Unfortunately, while every traditionally minded Jew understands that the latter practices tend to strip our synagogue of its Judaic quality, and are tantamount to an attempt to christianize our ritual, many well meaning and sincere Jews are being misled with respect to the mixed seating arrangement.

I wish to state that I do not know of any orthodox rabbi or Talmudic scholar of high repute who would dare to say that mixed seating is in consonance with our Law. Neither the orthodox rabbinate of America, consisting of three major organizations, nor the chief rabbinate of Great Britain and its Dominions, nor the rabbinate of the Holy Land would ever even vaguely suggest that such a practice is permissible. The requirement for separation is Halachically so elementary and axiomatic, historically so typical of the Synagogue in contradistinction to the Church since antiquity, and philosophically so expressive of our religious experience, that whoever dares to question this institution either is uninformed or consciously distorts religious realities.

As to whether or not the Halachah also requires segregation, I wish to say that there is certainly a requirement for the erection of a partition, and the synagogue which fails to erect one is guilty of violating a very sacred tradition. However, there is a basic difference between this wrong and that of the complete mingling of the sexes, for, as I indicated above, separation has its origin in the Bible itself, whereas the requirement of a *mechitzah* must be attributed to a Rabbinic ordinance. The Biblical passage from which the Talmud derives the interdiction against mixed pews [Zechariah 12:12 in Sukkah 51b], and also the Pentateuchic injunction, *Let Him see no unseemly thing in thee* (Deuteronomy 23:15), deal with separation only.

There is no mention, however, of segregation. The latter has been introduced in accordance with the old maxim, *va'assu seyag latorah*, "Make a fence around the Law" (Aboth 1, 1), as a safety measure in order to prevent the mingling of the sexes. The Biblical law itself, however, only requires separation. Although complete segregation is important, since we have no authority to amend even a Rabbinic institution, yet it should not be treated on a par with the principle of separation. While the latter determines the very essence and sanctity of the synagogue, the former, if violated, does not place the congregation in the class of a reform temple.

In conclusion, let me say that it is completely irrelevant to our problem whether fifty or five percent of the membership of the Rabbinical Council of America occupy pulpits in synagogues with improper seating arrangements. The violation of a religious or ethical principle does not affect its validity and cogency, even though a large segment of the community is engaged in doing so. A transcendental tenet is binding regardless of its unpopularity with the multitudes. Was the commandment against murder declared null and void while the Nazi hordes were practicing genocide?

(22)

The Mechitzah as a Minbag

BY RABBI DAVID
REGENSBERG

It is a well established rule in Jewish religious law that a custom (technically called *minhag*) is Law, whether there is or is not any legal basis for the observance of the custom. The very acceptance of a custom by the community of Israel bestows upon that custom the status of law.

A law thus established is not subject to any process of change. It is stated in the Talmud, Yebamoth 102, that even if the prophet Elijah were to return to earth he would be without authority to change a custom. The great rabbinic authority R. Abraham b. David (RABAD) in his glosses to the Code of Maimonides (*Hilchoth Mamrim* 2, 2) cites this as definitive: that even Elijah would lack the authority to change an accepted custom. Maimonides (*ibid.* 3) states that if a rabbinic court decreed the enactment of a rule which became established and observed by the people, and if such a rule is a *seyag* (a "hedge" or preventive measure, designed to prohibit acts which might lead further to violations of Jewish law) it might not be abolished by even a more authoritative court (i.e., greater in scholarship and number). The *mechitzah* undoubtedly falls into the category of *seyag*.

TO THE DISTINGUISHED MAN OF LETTERS who wages the battles of the Lord, Mr. Baruch Litvin: peace and blessing.

To my great regret I cannot undertake to be present at the time of the court suit, to have the honor of standing by you, as I am not in the best of health. May the Blessed One grant that His cause which you bear, the defense of the sanctities of our people, will meet with success.

In regard to your question, whether among the arguments of the opponents there are specious ones, let me say this: It is certainly impossible to arrive at any true decision in Halachah unless one believes in the sacred character of the Torah and its Halachah, and in its revelation at Sinai. Their attempts to interpret questions of immorality and indecency in Jewish law, and the Writ involved, differently from the way in which our Sages have interpreted, are naught but windblown distortion; they put a construction on Torah that is at variance with our sacred ancestral Halachah.

The sources of the prohibition against praying in a synagogue without a *mechitzah* (physical separation) or a women's gallery, are all known. In the Talmud, Sukkah 51b, it is clearly indicated that even before the "great amendment" was made¹ there was a partition which separated the men from the women, for originally one group was without and another within. The amendment was instituted to prevent any possibility of levity at any time.

In a passage cited from *Seder Eliyahu Rabbah* 9 in *Yalkut Shim'oni* I, 934 we read: One should not stand among women and pray because he will mind the women; he should rather sanctify his site five cubits on each side; and if he is within his own camp let him sanctify it in its entirety, for it is stated, *The Lord thy God walketh in the midst of thy camp* (Deuteronomy 23:15). . . .

It is clear from this passage that on public grounds, which can be but a transient setting for prayer, if no alternative is possible, it is sufficient to set off a distance of five cubits all around; but as for a synagogue, it must be sanctified in entirety, so that one cannot come to entertain illicit thoughts.

In his responsum² R. Moshe Feinstein has written that in every synagogue where a state of levity can be reached, the Scriptural precept *My sanctuary shall ye reverence* (Leviticus 19:30, 26:2) is being violated, for the synagogue is a sanctuary-in-miniature. All this applies even when the women are dressed properly, in accordance with Jewish law. However, if they are not so dressed, then even in one's own house is it forbidden to recite the *shema*, and all the more certainly in the synagogue, a dwelling place for holiness; for according to a prior passage cited in *Yalkut Shim'oni* (loc. cit.) such unholiness would deprive the synagogue of its sacred character: it reads, *That He see no unseemly thing in thee, and turn away from thee* (Deuteronomy 23:15)—this teaches us that indecency repels the Divine Presence (*Sifre, Debarim* 258).

The view of *Mordechai* to Megillah 28a is that the Torah itself equates the sanctity of the synagogue with that of the Temple. Perhaps this is also the thought of Maimonides when he writes in his enumeration of the precepts, at the beginning of his Code, negative precept 65: [We are obligated] not to destroy

the Sanctuary, synagogues, or Houses of Study . . . for it is stated, *Ye shall surely destroy all the places wherein the nations . . . served their gods. . . . Ye shall not do so unto the Lord your God* (Deuteronomy 12:2, 4).

Even R. Nissim, who in his *Novellae* to Megillah 26 holds that a synagogue is holy only by Rabbinic ordinance, has himself ruled in a responsum that during prayer the synagogue is sacred by Biblical law.

Moreover, the desire to remove the *mechitzah* touches on the violation of the many injunctions of the Torah that *neither shall ye walk in their* [the nations'] *statutes* (Leviticus 18:3), as Maimonides enumerates them in his Code, *Hilchoth 'Abodah Zarah* 11. There is also a ban against demolishing any part of the Temple, etc. This has all been dealt with at length in the Responsa of *Maharam Schick, Orah Hayyim* 71, which see in its entirety, as well as 77,³ where he is most emphatic about such innovations. See also the Responsa titled *Dibre Hayyim*, I, 3, that even if the synagogue is holy by Rabbinic law alone, nevertheless the demolition of a synagogue or any part of it is Biblically forbidden.

In any case, *Maharam Schick* has already written that the matter does not depend on the severity of the transgression, for we have been adjured to observe a "minor" precept as carefully as an "important" one.

As for the argument that even in orthodox synagogues study groups are held for men and women together, and this is also considered "Divine service" or "worship"—it is true that study is also a form of Divine service, as Maimonides has written in his *Sefer ha-Mitzvoth*, positive precept 5: ". . . to serve him" (Deuteronomy 11:13) denotes prayer, and it denotes study. . . . Serve Him through His Torah, serve Him in His Sanctuary."

Nevertheless there are distinctions; for there are three types of service: (1) sacrificial offerings at the Temple; (2) study of the Torah; (3) prayer, which is called the service of the heart—and each one has special laws. Proof is that only for group prayer is a *minyan*, a quorum of at least ten, needed, but not for group study of Torah.

In support of this the opinion of the *Bayith Hadash* may be cited. He states in *Eben ha-Ezer* 62 (quoted in *Beth Shmu'el* 11) that one should not recite the formula, *she-ha-simchah bi-m'ono* [in whose dwelling is the rejoicing—usually said in the Grace after a wedding meal] if there is no separation between men and women, for there is no Divine joy where the Evil Inclination has dominion; however, the *sheba' berachoth*, the seven wedding benedictions, are to be pronounced, as his words plainly indicate. It is clear then that the prohibition here under discussion applies only to prayer in the synagogue with women present, because of the necessary sanctity of the "camp" and reverence of the Sanctuary-in-miniature.

Friday, New Moon Day, Adar 1873, Kolomea, Austria; to my dear, beloved friend, the reverent scholar R. Wolf Leb . . . peace:

YOU ASK with your very soul, if it is permitted to enter a synagogue where the partition (*mechitzah*) dividing the women's section from the men's is so gossamer thin that the men can see the women—i.e., if one is not of the defiant transgressors, but wishes to submit to the verdict of the *beth din* (religious court).

I do not know what there is to question here. It has already been clearly stated that it is forbidden to make the partition in such a way that the men can regard the women, and if the

partition has already been so made, one should not enter there. This applies all the more strongly in your instance, for originally the division there was thick and well made, and people changed it with the intention of [thus] joining the violators and innovators. . . . Moreover, even if there is not a single woman in the synagogue, it is forbidden to enter and pray there: for on account of this wilful violation it has become desecrated and is no longer a "sanctuary in miniature."

Since I find your words so appealing, I will answer insofar as my poor hand is able. Now you are stirred by the question, Why were curtains not put up at the Festivity of the Water for Libation, in the Temple, so that the men could not gaze at the women? The answer seems to me to lie in Maimonides' comment to the Mishnah, Sukkah 5, 2: "A great amendment—i.e., of great value, because the people used to prepare a location for men and another for women; and the place for the women was above the one for the men, in order that the men should not gaze at the women." If we note his language carefully, we see that he could have said simply, "the place for the women was above, in order that the men" etc.; why state, "the place for the women was above the one for the men"? It therefore seems to me that Maimonides means just this: it was arranged for the men to sit precisely underneath the balconies, but not beyond them, for if the latter the men could still have stared upward. He therefore is intentionally specific [to intimate that the] location for the men was only the space underneath the balconies. . . . Hence there was no need for a partition. . . .